

Формування соціальних навичок майбутніх юристів як предмет наукових досліджень

Наталія Мукан¹, Наталія Чубінська², Олег Слоцький³

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2023	Освіта/Педагогіка	378.14

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7989833>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування соціальних навичок майбутніх юристів в університетській освіті. Виконано аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Метою статті є висвітлення результатів дослідження, присвяченого узагальненню досвіду формування соціальних навичок майбутніх юристів як предмету наукових досліджень. На основі виконаного дослідження визначено, що високий рівень освіченості майбутніх юристів співвідноситься із можливостями щодо розвитку кар'єри, престижності праці, а також конкурентоспроможності на ринку праці. Висвітлено змістове наповнення «Глобальної рамки основних навичок для життя та роботи в 21 столітті» МОП, що охоплює базові навички, груповані у чотири категорії: соціальні та емоційні навички; когнітивні та метакогнітивні навички; базові цифрові навички; базові навички для зелених робочих місць. Подано їхню характеристику. Представлено та охарактеризовано структурні компоненти соціальних навичок майбутніх правників, зокрема спілкування; співпраці та командної роботи; вирішення конфліктів і ведення переговорів та емоційного інтелекту. Визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: майбутній юрист, майбутній правник, університет, соціальні навички, спілкування, співпраця та командна робота, вирішення конфліктів і ведення переговорів, емоційний інтелект.

The formation of social skills of future lawyers as a subject of scientific research

Annotation. The article is devoted to the problem of forming social skills of future lawyers in university education. The analysis of the scientific and pedagogical literature was carried out, highlighting the problems of justifying the relevance of the formation of social skills of a modern specialist in the context of the international educational space; regulatory and legal requirements for the training of future lawyers; the role and importance of social skills in professional activity; peculiarities of the formation of social skills of students in university education. The purpose of the article is to highlight the results of the study devoted

¹ Наталія Мукан, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-4396-3408>

² Наталія Чубінська, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-4803-2453>

³ Олег Слоцький, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0004-7988-7325>

to the generalization of the experience of forming social skills of future lawyers as a subject of scientific research. Based on the conducted research, it was determined that the high level of education of future lawyers is directly proportional to the opportunities for career development, prestige of work, as well as competitiveness in the labour market. The content of the "Global framework of basic skills for life and work in the 21st century" proposed by the International Labour Organization, covering basic skills grouped into four categories: social and emotional skills; cognitive and metacognitive skills; basic digital skills; basic skills for green jobs, their characteristics are provided. The social and emotional skills which include skills of communication, cooperation and teamwork, conflict resolution and negotiation, emotional intelligence, their role, and importance for employment after completing university studies and a full life as well as realization in society are substantiated. The interpretation of the "social skills" concept is presented as characteristics and abilities of the future lawyer that help to achieve efficiency in the professional environment, life, and education, as a person's ability to regulate his own thoughts, emotions, and behaviour. Structural components of social skills of future lawyers are presented and characterized, communication; cooperation and teamwork; conflict resolution and negotiation and emotional intelligence. Prospects for further scientific research are determined.

Keywords: future lawyer, university, social skills, communication, cooperation and teamwork, conflict resolution and negotiation, emotional intelligence.

Вступ

На початку XXI століття кожна країна намагається докладати максимум зусиль для досягнення успіху у політичній, економічній, соціальній сфері життєдіяльності суспільства. Серед основних механізмів, які забезпечують досягнення визначеної мети – інвестування у розвиток освітньої галузі та професійну підготовку майбутніх фахівців, зокрема – юристів. Відтак, особливе значення відводиться формуванню готовності випускників закладів вищої юридичної освіти до повноцінної реалізації у професійній сфері, їхньому працевлаштуванню, що свідчить про ефективність використаних державних коштів на їхню підготовку.

Відповідно до напрацювань дослідників у галузі освіти, високий рівень освіченості громадян співвідноситься із можливостями щодо розвитку кар'єри, престижності праці, а також конкурентоспроможності на ринку праці. У цьому контексті варто наголосити на тому, що тут особливе значення має не тільки освоєння професійних знань, умінь і навичок, але й формування соціальних навичок юристів.

Варто зауважити, що 2021 року Міжнародна організація праці запропонувала «Глобальну рамку основних навичок для життя та роботи в 21 столітті» з метою презентації основних навичок, необхідних для адаптації до майбутнього професійного середовища; забезпечення основи для працевлаштування протягом усього життя, гідної роботи та добробуту індивідуумів різних вікових груп; формування надійної, стислої таксономії та визначення основних навичок для політиків в галузі освіти, педагогів, інструкторів та експертів; підтримки та сприяння розробці освітніх програм у різноманітних закладах освіти; інформування про професійний розвиток педагогів, тренерів та управлінського персоналу; підвищення обізнаності про важливість основних навичок у межах урядових, соціальних, наукових спільнот [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будь-яке дослідження передбачає збір нових даних із первинних джерел, ретельно розроблений план реалізації дослідження, аналіз отриманих у ході дослідження даних. Для ефективного виконання дослідження необхідно, щоб дослідник мав певний досвід, певні відомості про проблему, а також ознайомився із напрацюваннями науковців, що розглядали різноманітні аспекти досліджуваної проблеми. Тут обґрунтовуємо доцільність виконання аналізу науково-

педагогічної літератури, ознайомлення із термінологією, концепціями, теоріями ідеями тощо, що вимагає оволодіння відвідними дослідницькими вміннями і навичками. Як зазначається у науково-педагогічній літературі, «спочатку потрібно перевести проблемну ситуацію у формулювання проблеми, яку потрібно досліджувати. Для цього потрібно виконати спеціальну теоретичну роботу: установити наявність даної проблеми; наявність показника, який кількісно чи якісно характеризує дану проблему; наявність обліку і статистики за цим показником; виділити найбільш суттєві елементи чи фактори проблеми; відокремити уже відомі елементи проблемної ситуації, які не потребують спеціального аналізу і виступають як інформаційна база для розгляду невідомих елементів; виділити в проблемній ситуації головні і другорядні компоненти, щоб визначити основний напрям дослідницького пошуку; проаналізувати вирішення аналогічних проблем» [9, 24].

Укладання джерельної бази дослідження, що відображає проблему формування соціальних навичок майбутніх юристів в умовах університетської освіти, аналіз науково-педагогічних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також нормативно-правової бази підготовки фахівців за спеціальністю «Право» дає змогу класифікувати та виокремити джерела, які висвітлюють: обґрунтування актуальності формування соціальних навичок сучасного фахівця у контексті міжнародного освітнього простору [12]; нормативно-правові вимоги до підготовки майбутніх юристів [1]; роль та значення соціальних навичок у професійній діяльності [2]; особливості формування соціальних навичок здобувачів освіти в умовах університетської освіти [7] тощо.

Формування мети статті. Метою нашої статті є висвітлення результатів дослідження, присвяченого узагальненню досвіду формування соціальних навичок майбутніх юристів як предмету наукових досліджень.

Результати

На основі всебічного аналізу наукових досліджень, особливостей формування міжнародних і національних рамок основних навичок та аналізу впливу глобальних рушійних сил трансформаційних змін на світ праці, Міжнародна організація праці виокремила найважливіші основні навички, необхідні для адаптації до майбутньої професійного середовища. Консультації з академічними колами, експертами у сфері розвитку основних навичок, іншими агентствами ООН та представниками національних органів з розвитку навичок сприяли виокремленню 19 основних навичок, які вважаються важливими як для роботи, так і для життя, а також їхньому групуванню у чотири категорії:

- соціальні та емоційні навички;
- когнітивні та метакогнітивні навички;
- базові цифрові навички;
- базові навички для зелених робочих місць [13, 31].

Згідно із досліджуваним документом, до соціальних та емоційних навичок віднесено навички спілкування, співпраці та командної роботи, вирішення конфліктів і ведення переговорів, емоційний інтелект. Когнітивні та метакогнітивні навички охоплюють базову грамотність, аналітичне та критичне мислення, творче та інноваційне мислення, стратегічне мислення, вирішення проблем і прийняття рішень, саморефлексію та навички навчатися, збору, систематизації та аналізу інформації, планування та організування. Щодо базових цифрових навичок, йдеться про навички використання базового обладнання, використання базового програмного забезпечення, безпеки праці в онлайн-середовищі. Категорія «Базові навички для зелених робочих місць» передбачає сформованість екологічної свідомості, навички,

необхідні для зменшення кількості відходів і поводження з відходами, забезпечення енерго- та водоефективності [13, 31].

Досліджуючи соціальні навички у системі компетентностей сучасного фахівця, Т. Кочубей та Ю. Ткачук стверджують, що «в Україні ЗВО ще й зараз переважно спрямовані на «озброєння» випускників теоретичними знаннями та на формування навичок, безпосередньо пов'язаних із професійною сферою, тобто на формування hard skills. Soft skills – комунікативні вміння, відповідальність, ініціативність, творчість, навички командної роботи, управління проєктами, взаємодії на різних рівнях ієрархії – часто не розвивають або розвивають лише частково в контексті формування hard skills. Водночас українські науковці та практики все більше акцентують на зміщенні фокусування освітнього процесу у ЗВО з hard skills на soft skills та доповненні їх digital skills – стандартним пакетом навичок і компетентностей, необхідних майбутньому соціальному працівнику як представнику сучасного мережевого цифрового суспільства» [5, 44].

Соціальні навички є важливими, як для працевлаштування після завершення навчання в університеті, так і для повноцінного життя та реалізації у суспільстві. Окрім формування і розвитку навичок інтелектуальних, фізичних, особистісних та навичок навчання, формування стилю поведінки, цінностей і ставлення, під час навчання формується мотивація, технічні, міжособистісні навички та навички сприйняття. Дослідження показують, що роботодавці надають особливої вагомості соціальним навичкам та розглядають їх як конкурентну перевагу та можливість для неперервного розвитку особистості та, у контексті нашого дослідження, юриста.

Вітчизняні дослідники зауважують, що «соціальні навички є вагомою умовою гармонійного існування у соціальній групі, можливість для індивіда ефективно діяти в соціальному середовищі та успішно соціалізуватися. Освіта і володіння цими навичками дають можливість людям ефективно спілкуватися, задовольняти потреби, співіснувати з іншими та мати можливість взаємодіяти з людьми в різних сферах життєдіяльності» [11, 181].

Незважаючи на актуальність проблеми формування і розвитку соціальних навичок сучасного правника, Н. Горішна звертає увагу на те, що незначна кількість наукових праць українських дослідників висвітлює сутність поняття «соціальні навички». Авторка аналізує цю ситуацію та пише: «Більш ранні визначення цього терміну характеризують їх як навички взаємодії між людиною та її оточенням і здатність зав'язувати і підтримувати міжособистісні відносини; здатність особи обирати поведінку, що відповідає контексту соціальної ситуації, змінюється відповідно до особливостей навколишнього середовища, внутрішнього стану особистості та відповідає суспільним очікуванням; соціально прийнятну поведінку, яка дозволяє людині взаємодіяти з іншими так, щоб викликати позитивні реакції і допомагати уникати негативних реакцій. Пізніші трактування описують соціальні навички як засвоєну поведінку, що включає взаємодію з іншими людьми і дозволяє компетентно виконувати соціальні завдання, та вказують на їхній зв'язок з культурними нормами і цінностями, які реалізуються у засвоєних формах поведінки та проявляються під час взаємодії дитини з однолітками і дорослими» [3, 42].

Соціальні навички трактують як характеристики та здатності, які допомагають досягти ефективності у професійному середовищі, житті та навчанні. Більшість соціальних навичок мають людський/соціальний вимір і пов'язані з особистістю, характеристиками, поведінкою та взаємодією. «Формування соціальних навичок часто розглядається як процес, що відбувається в пересічному перебігу подій, і має потенціал для передачі та створення знань» [16, 23]. О. Лободинська та О. Гриджук пишуть, що соціальні навички слід розуміти «як сукупність нематеріальних особистісних якостей,

рис, ознак, звичок і поглядів, які можна використовувати в багатьох різних видах робіт. Прикладами соціальних навичок є: емпатія, лідерство, почуття відповідальності, доброчесність, самооцінка, самоуправління, мотивація, гнучкість, комунікабельність, управління часом та прийняття рішень» [6, 118]. Дослідники виокремлюють такі соціальні навички як працьовитість та прагнення до саморозвитку, високий рівень моральних чеснот, високий рівень культури спілкування, освіченість та ерудованість, лідерські та організаторські якості, творчість і креативність, стресостійкість, системність та критичність мислення, патріотизм і національна свідомість, толерантність, прогресивні екологічні погляди та переконання, які, на наше переконання, є важливими для забезпечення ефективності юридичної практики [6].

На основі опрацювання документів міжнародних організацій [13], науково-педагогічної літератури висновуємо, що термін «соціальні навички» слід трактувати як здатність людини регулювати власні думки, емоції та поведінку [15]. Ці навички динамічно взаємодіють із рисами характеру, переконаннями, цінностями, умонастроєм і ставленням, і, як такі, узгоджуються з середовищем і суспільством, у якому живе індивід. Вони є фундаментальними для ефективної соціальної взаємодії у професійному середовищі та відіграють важливу роль у процесі навчання. Вони також сприяють розвитку та застосуванню когнітивних і метакогнітивних навичок.

Зростаючий попит на соціальні навички стосується не лише розвинутих економік. Соціальні навички є затребуваними основними навичками, і попит на них значно зростає в усіх галузях у всьому світі. Вони не тільки необхідні для адаптації юриста у професійному середовищі, але також мають вирішальне значення для досягнення гідного рівня життя, регулювання рівня стресу, співпереживання іншим і вирішення конфліктів. Прикладами соціальних навичок є спілкування; співпраця та командна робота; вирішення конфліктів і ведення переговорів та емоційний інтелект (див. Рис. 1).

Комунікативні навички, креативність, навички критичного мислення, навички управління та лідерства, вирішення проблем, соціальна відповідальність, навчання впродовж життя та робота в команді є одними із найзатребуваніших соціальних навичок, оскільки юрист працює у системі «людина – людина».

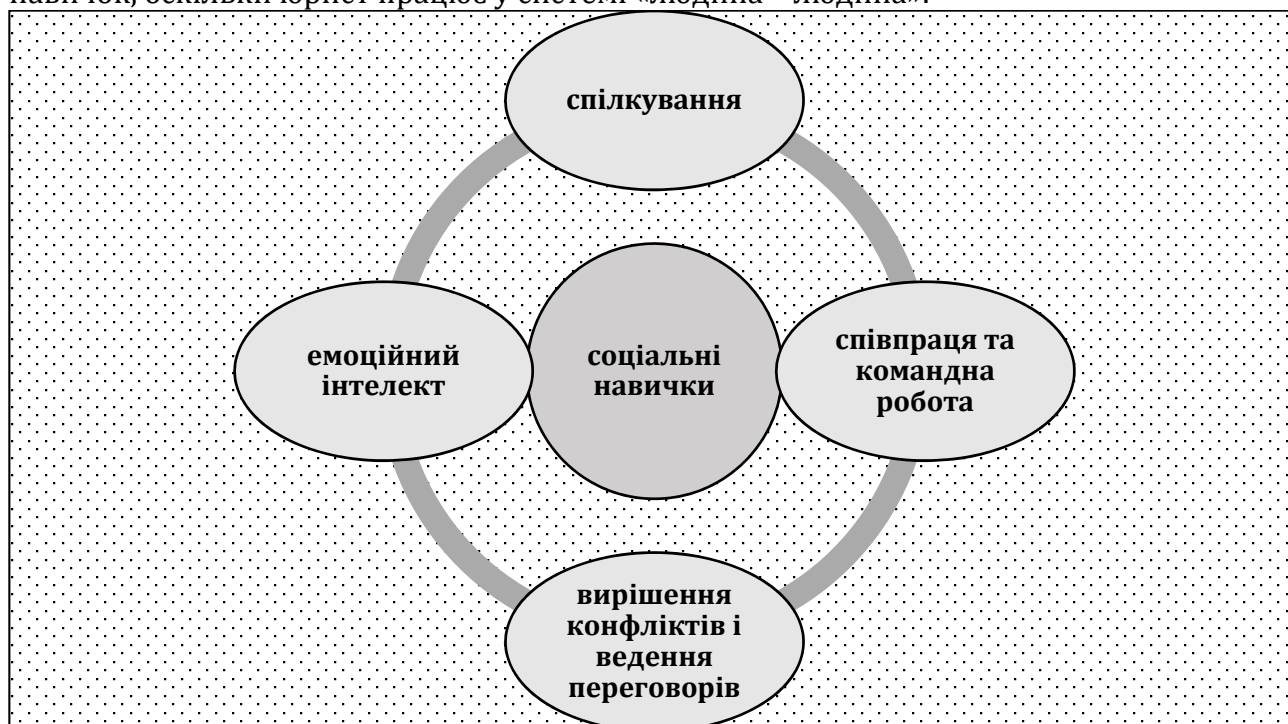
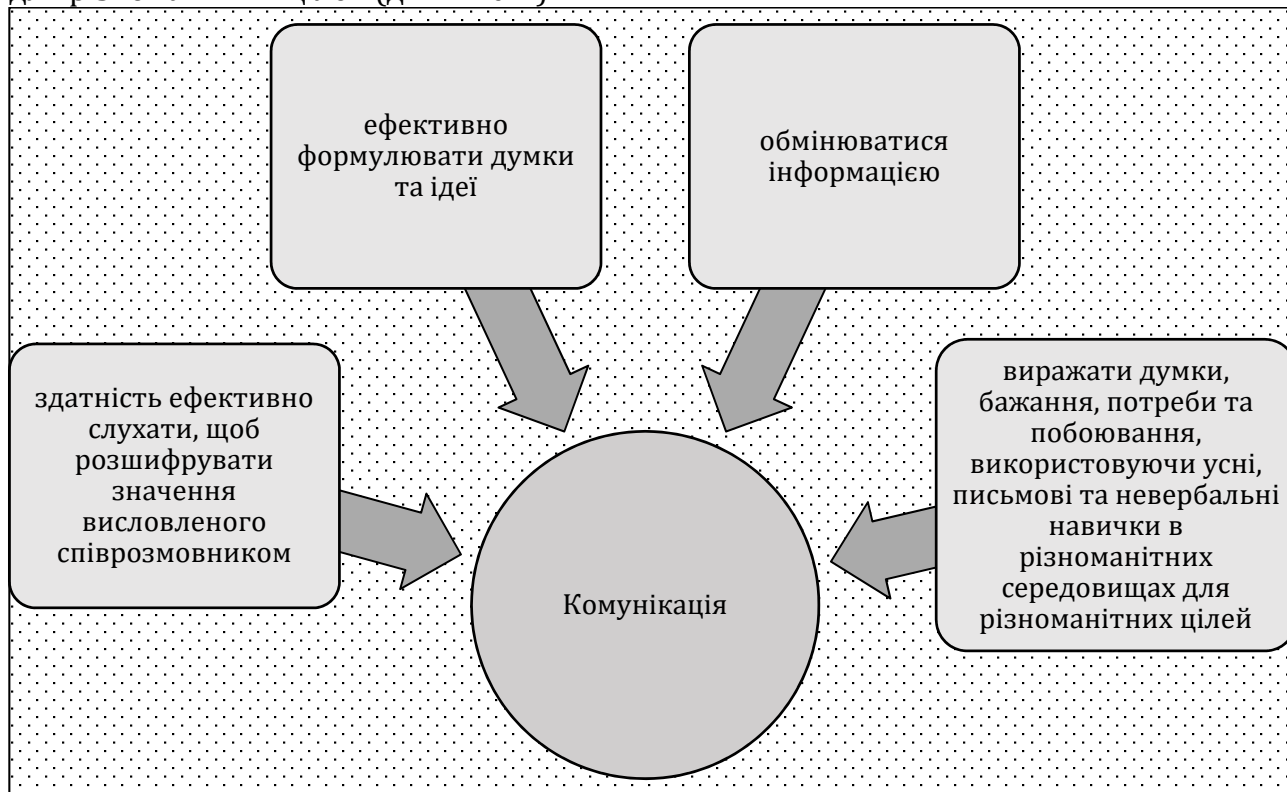

Рис. 1. Структурні компоненти соціальних навичок

У нашому дослідженні трактуватимемо навички комунікації як такий вид соціальних навичок, що передбачає здатність ефективно слухати, щоб розшифрувати значення висловленого співрозмовником; ефективно формулювати думки та ідеї; обмінюватися інформацією; виражати думки, бажання, потреби та побоювання, використовуючи усні, письмові та невербальні навички в різноманітних середовищах для різноманітних цілей (див. Рис. 2).

Рис. 2. Структурні компоненти соціальної навички – «комунікація»

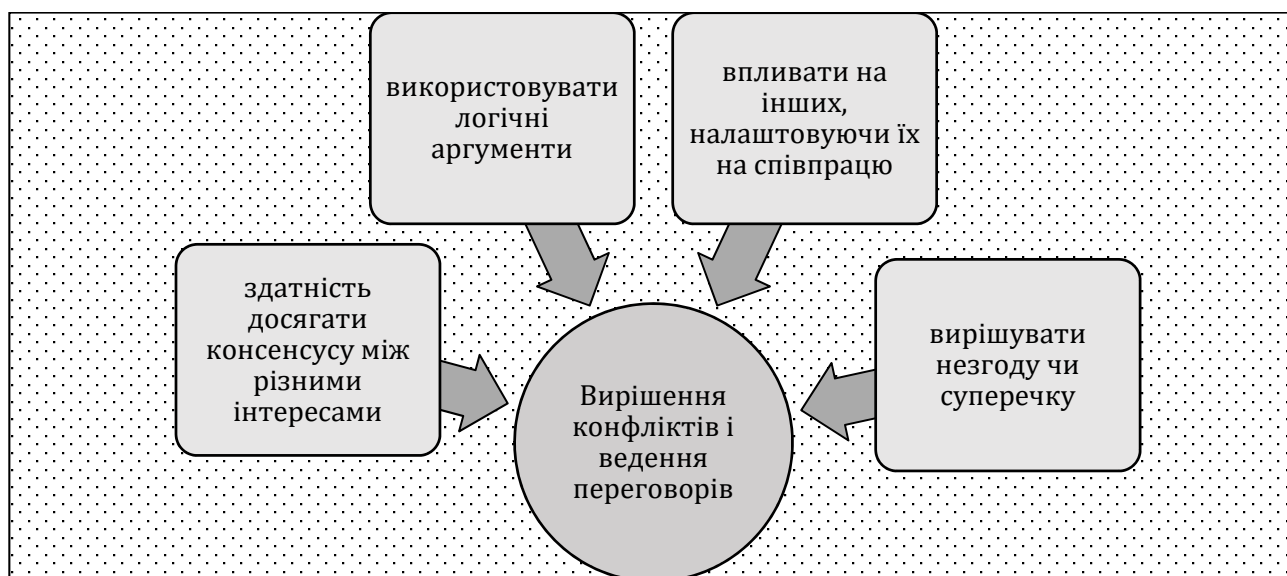
Погоджуємось, що соціальні навички – це навички, які доповнюють професійні навички людини та можуть покращити взаємодію, продуктивність і розвиток кар'єри. Соціальні навички охоплюють риси особистості, комунікабельність, вільне володіння мовою та особисті звички. Зазвичай, соціальні навички поряд із професійними є вимогою професії, особливо якщо ця професія передбачає співпрацю іншими людьми.

Щодо соціальної навички «співпраця та командна робота» вважаємо за доцільне послуговуватися таким її визначенням, як здатність працювати в різноманітних командах ефективно та з повагою, беручи на себе спільну відповідальність за результати та демонструючи бажання і гнучкість. Це також здатність визначати та визнавати почуття, досвід і точки зору інших, проявляючи турботу, прихильність і доброту (див. Рис. 3).

Трактуємо «вирішення конфліктів і ведення переговорів» як соціальну навичку, що охоплює здатність досягати консенсусу між різними інтересами, використовуючи логічні аргументи та впливаючи на інших, налаштовуючи їх на співпрацю, таким чином вирішуючи незгоду чи суперечку (див. Рис. 4).

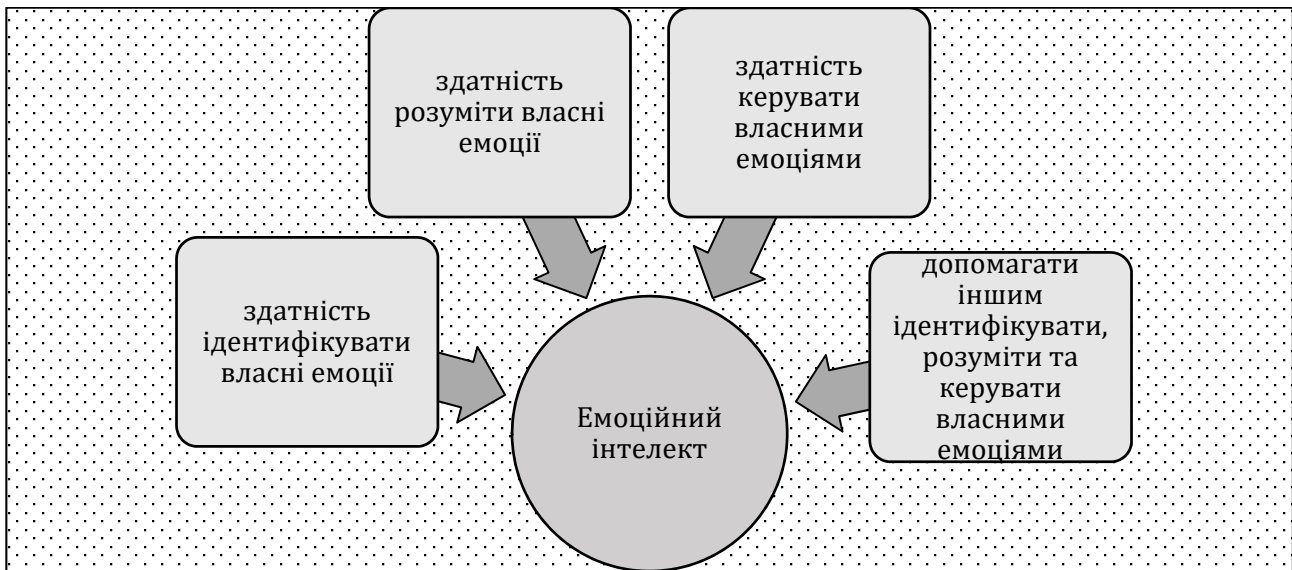

Рис. 3. Структурні компоненти соціальної навички – «співпраця та командна робота»

Рис. 4. Структурні компоненти соціальної навички – «вирішення конфліктів і ведення переговорів»

Не менш важливе значення, на наше переконання має така навичка, як «емоційний інтелект», під яким розуміємо здатність правника ідентифікувати, розуміти та керувати власними емоціями, а також допомагати іншим робити те саме. Емоційний інтелект охоплює чотири сфери: самосвідомість, самоконтроль, соціальну обізнаність і управління стосунками, які включають емпатію, адаптивність, орієнтацію на досягнення та позитивний світогляд (див. Рис. 5).

Рис. 5. Структурні компоненти соціальної навички – «емоційний інтелект»

Розглянувши специфіку трактування основних понять нашого дослідження, що стосуються соціальних навичок, обґрунтуємо потребу в їх формуванні з перспективи професійної діяльності фахівця у галузі права. Як уже зазначалося, що професія юриста відноситься до групи професій системи «людина – людина» і передбачає не тільки підготовку майбутнього фахівця, але й всебічний розвиток особистості, що реалізується в умовах університетської освіти. І тут важливе значення відводиться педагогу: «Соціально-економічні та духовно-культурні процеси сучасного суспільства засвідчують, що в основу майбутнього покладено ідею побудови української держави, демократичного устрою та формування нової генерації педагогічних кадрів. Саме через діяльність педагога відбувається становлення громадянина як особистості і фахівця, зміцнюється інтелектуальний і духовний потенціал нації. Інноваційний розвиток сучасної вищої школи не може відбуватися без духовно-морального становлення викладача. Його педагогічна майстерність є складовою розвитку суспільства» [4, 84].

Як стверджують дослідники, навички та особисті якості є важливими для працевлаштування. Студенти це усвідомлюють, тому докладають зусиль для вдосконалення навичок, сформованих під час навчання в університеті. Важливе значення відводиться такій соціальній навичці як комунікація. «Професійно-педагогічне спілкування – це система прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця» [10, 20]. Далі авторка підкреслює вагомість педагогічно грамотної комунікації, що «знімає у вихованців негативну емоційну напругу (страх, невпевненість); воно має викликати радість, бажання спільної діяльності. Оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації студента, творчого характеру діяльності, для формування його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджує створення психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати у навчальному процесі особистісні та професійні якості викладача» [10, 20].

Наголошується, що у юридичній професії соціальні навички відіграють дуальну роль: професійну та соціальну, тобто перебувають у тісній взаємодії.

Професійна діяльність сучасного правника є водночас цікавою та складною. На думку дослідників, «сьогодні як ніколи зростає роль правової освіти, яка має на меті не тільки дати молоді відповідні знання, розуміння системи загальнолюдських принципів і цінностей, але й створити можливість для формування стійкої життєвої позиції, установок особи, громадянина, яких потребує в умовах глибокої правової європейської трансформації. Усвідомлення підростаючим поколінням цінності права та інституцій держави є надійним й ефективним засобом боротьби проти бездуховності, свавілля, правової і громадянської необізнаності, суспільної і громадської агресивності, з одного боку, і пасивності, з іншого. Акценти ж у правовому навчанні повинні переміститись із звичного накопичення обсягу знань на формування здатності учнів, студентів самостійно здобувати, аналізувати, переосмислювати, тлумачити, інтерпретувати й оцінювати різноманітну правову інформацію» [8, 13].

Погоджуємось, що «... навички стосуються особистісних якостей людини, таких як: творчі здібності, уміння управління часом, навички спілкування, робота в команді тощо. Рівень сформованості цих навичок демонструє внутрішні мисленнєві процеси людини та її потенційну ефективність в організації чи установі. Дієвість різних видів таких навичок залежить від сфери професійної діяльності» [6, 118]. У цьому контексті вбачаємо особливу роль викладача права, який демонструючи високий рівень професійної компетентності, сповідуючи гуманістичні, демократичні, загальнолюдські та професійні цінності, здатен налагодити роботу конструктивного освітнього середовища, сприятливого до формування висококонкурентного фахівця, готового до викликів глобального ринку праці.

Висновки

Отже, на основі виконаного дослідження визначено, що високий рівень освіченості майбутніх юристів прямопропорційно співвідноситься із можливостями щодо розвитку кар'єри, престижності праці, а також конкурентоспроможності на ринку праці. Висвітлено змістове наповнення «Глобальної рамки основних навичок для життя та роботи в 21 столітті», запропонованої Міжнародною організацією праці, що охоплює базові навички, груповані у чотири категорії: соціальні та емоційні навички; когнітивні та метакогнітивні навички; базові цифрові навички; базові навички для зелених робочих місць. Подано їхню характеристику. З'ясовано, що соціальні та емоційні навички охоплюють навички спілкування, співпраці та командної роботи, вирішення конфліктів і ведення переговорів, емоційний інтелект, обґрунтовано їхню роль і значення для працевлаштування після завершення навчання в університеті та повноцінного життя й реалізації у суспільстві. Подано трактування поняття «соціальні навички» як характеристики та здатності майбутнього юриста, які допомагають досягти ефективності у професійному середовищі, житті та навчанні, як здатності людини регулювати власні думки, емоції та поведінку. Представлено та охарактеризовано структурні компоненти соціальних навичок майбутніх правників, зокрема спілкування; співпраці та командної роботи; вирішення конфліктів і ведення переговорів та емоційного інтелекту.

До перспектив подальших наукових досліджень відносимо студіювання досвіду сучасних університетів щодо формування соціальних навичок майбутніх юристів.

Список використаних джерел

1. Верховна рада України. Закон України «Про вищу освіту». 2014. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Глейзер Н. В., Говорова Т. С., Слинченко В. І. Soft skills сучасного педагога. *Наумовські читання: матеріали XIX науково-методичної конференції здобувачів*

- вищої освіти та молодих учених, присвяченої року математичної освіти в Україні.* Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 269-271.
3. Горішна Н. Сутність поняття «соціальні навички» та їх вплив на соціальну компетентність дітей з особливими освітніми потребами. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка.* 2022. Вип. 1(1). С. 40-47.
  4. Козак Я. В., Корнієнко І. О. Педагогічна майстерність викладача ЗВО: психолого-педагогічний контекст. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених.* 2022. Вип. 2(10). С. 84-89.
  5. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2021. Вип. 2(7). С. 42-51.
  6. Лободинська О. М., Гриджук О. Є. Формування соціальних навичок студентів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2020. Вип. 30(3). С. 116-121.
  7. Мукан Н. В., Мукан О. В., Вибрановський В. Е. Специфіка розвитку професійної освіти в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2018. Вип. 60(2). С. 125-128.
  8. Пендюра М. М., Лапка О. Я., Калінюк А. Л. та ін. *Правознавство: навчальний посібник.* Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022.
  9. Сисоева С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник.* Рівне: Волинські обереги, 2013.
  10. Стинська В.В. *Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник.* Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022.
  11. Ткачук Ю. Концептуальні підходи до визначення поняття «соціальні навички». *Наука. Освіта. Молодь.* 2021. Вип. 2. С. 181-184.
  12. Care E., Vista A., Kim H. Assessment of Transversal Competencies: Current Tools in the Asian Region. *UNESCO Bangkok,* 2019.
  13. International Labour Organization. *Global framework on core skills for life and work in the 21st century.* 2021. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_813222.pdf
  14. McFall R. M. A review and reformulation of the concept of social skills. *Behavioral assessment.* 1982. Vol. 4, Issue 1. P. 1-33.
  15. OECD. *Social and Emotional Skills: Wellbeing, Connectedness and Success.* Paris, France: OECD, 2018.
  16. Tang K. N. The importance of soft skills acquisition by teachers in higher education institutions. *Kasetsart Journal of Social Sciences.* 2018. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/323169567_The_importance_of_soft_skills_acquisition_by_teachers_in_higher_education_institutions